

СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

У статті розглядаються наявні теоретичні підходи до понять „інформаційне суспільство” та „інформаційно-комунікаційний простір”. У рамках загальнополітичного дискурсу розкривається суть понять „інформаційне суспільство”, „інформаційно-комунікаційний простір”, „інформаційно-комунікаційне суспільство”. Робиться висновок про те, що інформаційне середовище постає як нова форма культури, у якій комунікація стає своєрідним способом існування людей.

Ключові слова: теоретичні підходи, інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційний простір, інформаційне середовище, комунікація

Дубас А. П.

СОВРЕМЕННЫЕ НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА

В статье рассматриваются имеющиеся теоретические подходы к понятиям „информационное общество” и „информационно-коммуникационное пространство”. В рамках общеполитического дискурса раскрывается суть понятий этих понятий. Делается вывод о том, что информационная среда предстает как новая форма культуры, в которой коммуникация становится своеобразным способом существования людей.

Ключевые слова: теоретические подходы, информационное общество, информационно-коммуникационное пространство, информационная среда, коммуникация

Dubas O.

MODERN THEORETICAL APPROACHES TO THE INVESTIGATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION SPACE

The article reviews the available theoretical approaches to the concepts of „information society” and „information and communication space”. As part of a general political discourse reveals the essence of the concepts of „information society”, „information and communication space”, information and communication society. It is concluded that the information environment appears as a new form of culture, in which communication becomes a unique way of human existence.

Key words: theoretical approaches, information society, information technology space, information environment, communication

Актуальність дослідження інформаційно-комунікаційного простору і його впливу на соціально-політичні процеси пов'язана з тим, що перетворення у всіх сферах життєдіяльності сучасного світу сьогодні розглядаються у зв'язку з різними аспектами такого поняття, як інформаційне суспільство. По-перше, категорії „інформація”, „знання”, „технологія” є предметом і інструментом у дослідженні процесів нової соціальної реальності. По-друге, нові інформаційно-комунікаційні технології впливають на всі сфери життєдіяльності суспільства – від розширення можливостей доступу до нових форм участі

в прийнятті політичних рішень. Інтенсивність інформаційних потоків, що багаторазово прискорюють глобальне поширення знань і технічних досягнень, матеріальних і духовних благ, пропонується розглядати в якості нового стратегічного ресурсу людства [1]. Разом з тим ці ж процеси вже поставили суспільство перед безліччю серйозних проблем.

Мета даної статті – розглянути наявні теоретичні підходи до понять „інформаційне суспільство” і „інформаційно-комунікаційний простір”. Завдання статті: розкрити суть поняття „інформаційне суспільство” у рамках загальнополітичного дискурсу, розглянути сутність понять „інформаційно-комунікаційний простір”, „інформаційно-комунікаційне суспільство”.

Інформаційне суспільство – устояний термін у суспільному й науковому дискурсі. Однак, всупереч загальному визнанню, єдиного поняття інформаційного суспільства не існує. Багато авторів погоджуються з тим, що інформаційне суспільство – це:

- суспільство нового типу, що формується в результаті нових глобальних соціокультурних перетворень, основою яких є безперервний розвиток і конвергенція інформаційних і комунікаційних технологій;

- суспільство знання, у якому головною умовою благополуччя кожної людини й держави стає знання, отримане завдяки безперешкодному доступу до інформації й умінню з нею працювати;

- суспільство, яке з одного боку, сприяє взаємопроникненню культур, а з іншого – відкриває співтовариству й людині нові можливості для самоідентифікації й вираження своєї культурної самобутності.

У науковій літературі виділяються три основних підходи до визначення інформаційного суспільства. Перший підхід – так званий економічний. Відповідно до даного підходу на перше місце в питанні визначення інформаційного суспільства виходить критерій частки інформаційного сектора в економічній системі. У другому підході до визначення поняття „інформаційне суспільство” акцент робиться на „інформаційному вибуху”. Третій підхід зосереджує увагу на поширенні інформаційних технологій або, пізніше, інформаційно-комунікаційних технологій. Цей підхід став основою дискурсу „інформаційної революції”.

Що стосується суспільно-політичного дискурсу, то тут зміст поняття „інформаційне суспільство” в основному розкривається через опис процесу легкого й вільного доступу до інформації для будь-якого індивіда в будь-якій точці світу, у пріоритетному розвитку наукомістких технологій, інформаційних продуктів, інтелектуальної праці громадян.

Поряд із цим необхідно зазначити, що важливу роль у цьому процесі руху до інформаційного суспільства відіграє характер суспільних процесів, де визначальним фактором виступають процеси комунікативні. Таким чином, мова повинна йти не просто про доступ до інформації, а про формування нової інформаційної культури, „комунікативної парадигми” інформаційного суспільства.

Так, у Декларації принципів, представленій на Всесвітній зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства, з'явилося поняття інформаційно-комунікаційних суспільств, орієнтованих на інтереси людей, відкритих для всіх і заснованих на принципах справедливості; суспільств, у яких кожний міг би вільно створювати інформацію й знання, мати до них доступ, користуватися й обмінюватися ними, поширювати їх для того, щоб дати окремим особам, громадам і народам можливість підвищити якість свого життя й повною мірою реалізувати свій потенціал [2]. У документі підтверджується, що спілкування є одним з основних соціальних процесів, однією з базових людських потреб і фундаментом будь-якої соціальної організації. При цьому мова йде не тільки про надання можливості брати участь у процесах спілкування, але й про гарантії прав і свобод, пов'язаних зі спілкуванням, у вигляді чітко сформульованих національних законодавчих актів, реалізацію яких варто забезпечити адекватними технічними вимогами. Декларація звертає увагу на розвиток творчості, співробітництва й солідарності людей, які будуть

сприяти не тільки індивідуальній творчості, але й колективній інноваційній діяльності на основі співробітництва.

Найважливішим елементом інформаційно-комунікаційних суспільств, орієнтованих на інтереси людей, є культурна і мовна розмаїтість, діалог між культурами; інформаційні й комунікаційні ресурси розглядаються й охороняються як загальна спадщина людства.

По суті, комунікативна природа прийдешніх суспільств є лейтмотивом тексту документа, однак сама ідея спілкування лише маніфестована, позначені основні елементи інформаційно-комунікаційних суспільств, але не виявлені можливі форми реалізації потреб спілкування в контексті розвитку нових інформаційних технологій [3].

У той же час офіційні урядові документи, незважаючи на те, що містять розділи, що стосуються соціально-культурних проблем розвитку, по суті, ігнорують комунікативну складову процесу становлення інформаційного суспільства. Сугубо технологічний підхід не спрямований на розуміння специфіки форм сучасної соціальної взаємодії, поза рамками якої неможливо вирішувати й технологічні завдання.

Можна сказати, що технології телекомунікацій, бездротового Інтернету створюють не просто нове інформаційне середовище зі складною інфраструктурою, але й зумовлюють появу нових комунікативних феноменів, що вже впливають сьогодні тією чи іншою мірою на суспільні процеси. Технологічні можливості, надані стандартом Global System for Mobile Communications (GSM), дозволили обмінюватися інформацією у вигляді коротких текстових повідомлень (SMS). Користувальницька культура мобільного телефонного зв'язку привела до розвитку своєрідного комунікативного феномена – „текстинга”, що став новою моделлю спілкування. Вона виражає не тільки прагматичні потреби, а й ті ціннісні переваги, особливо молодого покоління, треба бути вивчати. Текстинова модель комунікації демонструє трансформацію комунікативних кодів, модифікує екранну культуру. Мобільний зв'язок як канал комунікації в цілому створює свої метафори й навіть розглядається сучасними дослідниками як основа нової соціальної революції [4].

Як вважає М. Бердишева, змінився сам підхід до організації інформаційно-комунікативного простору: якщо раніше ми говорили про формування ІКП, то сьогодні – про моделювання й оптимізацію ІКП. Це пов'язано насамперед з істотними матеріальними витратами в процесі супроводу ІКП, значна частина яких містить витрати на придбання технічного оснащення, навчання й перенавчання персоналу, розробку й впровадження програмного забезпечення.

Комунікація як соціальний феномен стає об'єктом дослідження на різних рівнях і в різних концептах: соціологічному, кібернетичному, політологічному, соціобіологічному, філософському, психологічному, лінгвістичному, культурологічному й т.д. Під комунікацією в широкому сенсі розуміються й система, у якій здійснюється взаємодія; і процес взаємодії; і способи спілкування, що дозволяють створювати, передавати й приймати різноманітну інформацію [5].

Відповідно до цього в змісті поняття „інформаційно-комунікаційний простір” М. Бердишева виділяє кілька змістопороджувальних моментів. На її думку, інформатизований фізичний простір є віртуальною територією, яка вважається специфічним державним ресурсом і яка повинна захищатися від можливих агресорів; простір певних інформаційних взаємодій – це впорядкована сукупність інформаційних процесів або інформаційно-пошукова система. Виходячи з цього, інформаційно-комунікаційний простір містить такі значеннєві компоненти: інформатизований фізичний простір; простір певних інформаційних взаємодій; сфера відносин між людьми й спільнотами з приводу інформації [5].

Розширення інформаційно-комунікаційного простору й збільшення його ролі в житті людей веде до формування нового життєвого простору як цілісного поля, усередині якого перебувають взаємодіючі між собою індивіди, й специфіка якого полягає в розірваності двох рівнів буття: реального й віртуального, а тому породжує нові норми й ситуації

існування. Здобуваючи глобальний характер, інформаційно-комунікаційні технології сприяють розширенню комунікацій і формуванню єдиного комунікативного простору, у рамках якого виробляються свої особливі закони й норми поведінки й світосприймання.

Основи комунікативного підходу до інформаційного простору відстежуються в роботах Ю. Хабермаса. М. Маклюен у своїх футурологічних роботах демонструє можливість переходу від комунікативного до комунікаційного аспекту дослідження інформаційного простору. Окремі аспекти зачіпають проблематики, що одержують розвиток у статтях Ф.Н. Фурса, Д.В. Ховалиги, Д.Ш. Ткачова.

Сучасним стратегіям розвитку засобів електронної комунікації присвячений цілий ряд досліджень, серед яких слід зазначити роботи М. Маклюена, К.Н. Костюка, Л.А. Мясникової і інших авторів. У їхніх роботах піднімаються проблеми комп'ютеризації сучасної системи управління, а також вплив інформаційних мереж на трансформацію соціальних і політичних інститутів демократичного суспільства.

Безсумнівний науковий інтерес представляє наукова праця А. Каптерева „Інформатизація соціокультурного простору” [6]. Особливість авторського підходу полягає в тому, що інформатизацію соціокультурного простору пропонується трактувати з позицій різних наук. Дана точка зору висловлювалася вченим у численних публікаціях, доповідях на професійних конференціях, семінарах, круглих столах.

У книзі дається уявлення про культуру й напрямки її формування на різних рівнях, про структуру інформаційного простору, про передумови й наслідки інформатизації суспільства, про структуру професійного простору, про формування професійної, інформаційної, комп'ютерної культури студента, про цілі й способи формування віртуального середовища.

Як внесок у політичну науку слід зазначити монографію В.В. Недбая „Сучасні політичні комунікації: медійно-технологічний аспект” [7]. На думку автора монографії, інноваційні політичні медіа-технології - це цифрові, комп'ютерні, інформаційні, мережні технології й комунікації, продукція яких має політичний характер, є інтерактивною й поширюється цифровими способами. Причому, В.В. Недбай не тільки дав визначення цьому поняттю, але й виділив критерії, що відрізняють інноваційні медіа від традиційних. У роботі обґрунтовано, що головними елементами в ідеології інноваційних медіа стали інтерактивність (яка стала результатом стрімкого збільшення точок доступу до Інтернету, дигіталізації медіа й медіа-конвергенції (зближення, злиття різних аспектів медіа) і поширення цифровими методами. Таким чином, традиційні й інноваційні медіа диференціюються за критерієм доступності й способом доставки кінцевому споживачеві.

В.В. Недбай спробував довести, що політична комунікація в інформаційному суспільстві здобуває властивості й структуру, які відповідають логіці мережного суспільства. Політична комунікація в умовах становлення мережного суспільства – це комунікація між образами, трансльованими за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Політична комунікація здобуває властивості віртуальності, симуляції, міфологізації й медіатизації.

Заслугує на увагу запропонований авторський підхід до визначення структури політичної комунікації, сформованої за мережним принципом. Її, на думку автора, утворюють рівні за статусом учасники комунікативного процесу – політичні Інтернет-комунікатори, комунікаційні канали й технічні способи обміну, виробництва, інформування й здійснення зворотного зв'язку. При цьому політичні сили, не представлені в засобах масової комунікації, фактично виключаються з політичної комунікації, і, отже, громадського життя.

Одним із найважливіших показників зміни способу життя в другій половині нашого століття є розвиток і використання нових інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах соціального життя й діяльності, рівень виробництва й споживання суспільством інформаційних продуктів і послуг. Очевидні зміни відносин до інформаційних ресурсів і

розширення можливостей одержання й застосування інформації для посилення людського потенціалу і його розвитку в багатьох напрямках.

В Україні одним із перших дослідників ролі інформаційно-комунікаційних технологій у політичних процесах став В. Коляденко. У дисертації „Інфокомунікаційні технології як фактор політичної модернізації” [8] і інших роботах цього автора обґрунтовується, що перспективи трансформації демократичного політичного процесу, якісної зміни механізмів і моделей політичної участі, взаємин між людиною й владою є залежними від здатності нових інфокомунікаційних технологій змінити взаємини між самими громадянами, використати „соціальний капітал” громадянського суспільства, впливаючи на самі підстави суспільного ладу. Мета зазначеного дисертаційного дослідження полягала в тому, щоб виявити роль інфокомунікаційних технологій у контексті політичної модернізації. Виходячи із цієї мети, В. Коляденком вирішувалися такі дослідницькі завдання: виділити й проаналізувати основні підходи до визначення терміна „інформація”; досліджувати особливості інформаційного суспільства з погляду політичних процесів; розглянути інфокомунікаційні технології як один з основних інструментів взаємодії між державною владою та громадянським суспільством; проаналізувати роль інфокомунікаційних технологій у формуванні й розвитку громадянського суспільства; розглянути радикальні зміни політичної системи в умовах переходу до інформаційного суспільства; спрогнозувати можливий варіант розвитку політичних процесів під впливом нових інфокомунікаційних технологій.

Різні підходи до розгляду інформаційно-комунікаційного простору запропоновані в ряді дисертацій російських дослідників. Так, у дисертаційному дослідженні А. Ненашева „Інформаційний простір: комунікаційний аспект” [9] підкреслюється, що в результаті трансформації інформаційного простору утвориться нова система цінностей, нові пізнавальні й практичні пріоритети, причому їхня роль у суспільному устрої виявляється, визначена тим безпосереднім впливом, який ці цінності можуть мати на соціальне поведіння людини, на розвиток економічної й політичної системи. Вивчення системи цінностей, що формується, закономірностей її виникнення й трансформації є однією із пріоритетних завдань сучасної соціально-гуманітарної науки. Мета дослідження А. Ненашева – визначити роль засобів електронної комунікації у формуванні нового типу інформаційного простору й позначити характерні риси цього простору з позицій комунікаційного підходу. Автор спробував вирішити наступні завдання: провести парадигмальний аналіз існуючих концепцій інформаційного простору; концептуалізувати комунікаційний підхід до дослідження соціального простору й позначити базові риси цього підходу; розглянути засоби електронної комунікації як фактор зміни інформаційного простору; проаналізувати структуру й тенденції розвитку засобів електронної комунікації; виявити специфіку комунікаційних ризиків в інформаційному просторі сучасного суспільства.

У дисертаційному дослідженні О. Захарової „Інформаційно-комунікативна компетентність державних службовців в умовах сучасних соціокультурних змін” [10] розкривається поняття інформаційно-комунікативної компетентності державних службовців як показника рівня повноти й свободи володіння інформацією й знаннями в умовах сучасних соціокультурних змін. Автор цієї дисертації поставив перед собою такі завдання: виявити особливості сучасного інформаційно-комунікативного простору, що утворюється в результаті кардинальних соціокультурних змін, і характерні риси нового типу культури – інформаційної культури; розкрити суть культурологічної категорії „інформаційно-комунікативна компетентність” як однієї зі складової інформаційної культури особистості й виділити основні компоненти в структурі даної категорії; показати вплив процесів інформатизації й комп’ютеризації соціокультурного середовища на становлення інформаційно-комунікативної компетентності особистості; визначити провідні принципи й підходи до підвищення рівня інформаційно-комунікативної компетентності російських державних службовців як частини їхньої інформаційної

культури в умовах сучасних соціокультурних змін; розробити й запропонувати рекомендації з удосконалювання інформаційно-комунікативної компетентності державних службовців у Російській Федерації.

У дисертаційному дослідженні Додіна І.С. „Інформаційно-комунікаційні технології в системі державного управління регіоном” [11] аналізується роль ІКТ у системі органів державної влади регіону в умовах сучасної інформатизації. Автор цього дисертаційного дослідження поставив перед собою дослідницькі завдання: проаналізувати концептуальні напрямки трансформації суспільно-політичної системи під впливом ІКТ; класифікувати погрози, що виникають у ході впровадження ІКТ у суспільно-політичне життя регіону; виявити проблеми політико-правового регулювання й процесу інформатизації регіональних політичних систем; досліджувати регіональні особливості впровадження ІКТ у систему органів державної влади; оцінити результати й перспективи інформатизації регіональних органів державної влади.

На основі викладеного можна зробити висновок, що дослідження інформаційно-комунікаційного простору (ІКП) сучасного суспільства як нового комунікативного середовища (яке децентроване, не залежить від колишніх визначень, ідеології, релігії, культури, національності, і зумовлює реальне поведіння людини) є актуальним. Інформаційне середовище з'являється як нова форма культури, у якій комунікація стає своєрідним способом існування людей.

Відзначаючи інтерес до вивчення інформаційно-комунікаційного простору, комунікативних процесів в умовах їхньої зростаючої залежності від технологій у зарубіжній і вітчизняній соціальній і політичній науці, можна зробити висновок, що ця тема далеко не вичерпана.

Дослідження сучасних політичних змін, пов'язаних з розвитком інформаційно-комунікаційного простору, таких як: формування іміджу держави за допомогою ІКТ, розвиток демократичної політичної культури під впливом ІКТ, політичні функції ЗМІ в інформаційно-комунікаційному просторі України й ряд інших питань вимагають постійного теоретичного й емпіричного відновлення в рамках політичної науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – 67 с.
2. Декларация принципов WSIS „Формирование информационных обществ в интересах человека” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifap.ru/wsis>.
3. Кузнецова Е.И. Коммуникативное пространство меняющегося мира: новое измерение социальности / Е.И. Кузнецова // PR-технологии в информационном обществе. Материалы 1У Всероссийской научно-практической конференции. 30 – 31 марта 2007 года, Санкт-Петербург: Издательство Политехнического университета, 2007. – С. 67–77.
4. Рейнгольд Г. Умная толпа: новая социальная революция / Г. Рейнгольд. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2006. – 274 с.
5. Бердышева М.А. Инфраструктура информационно-коммуникационного пространства: геометрическое моделирование и оптимизация [Електронний ресурс] / М.А. Бердышева. – Режим доступу: <http://conf.krasu.ru/uploads/Berdysheva%20IKP%20Geom.model%2>
6. Каптерев А. И. Информатизация социокультурного пространства / А.И. Каптерев. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 512 с. – (Специальный издательский проект для библиотек).
7. Недбай В.В. Сучасні політичні комунікації: медійно-технологічний аспект: Монографія // В.В. Недбай. – Одеса: Астропринт, 2009. – 366 с.
8. Коляденко В.А. Інфокомунікаційні технології як чинник політичної модернізації / В.А. Коляденко : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 „Політичні інститути та процеси” / В.А. Коляденко. – Одеса, 2002. – 16 с.
9. Ненашев А.И. Информационное пространство: коммуникационный аспект : автореф. дис... канд. фил. наук : спец. 09.00.11 - социальная философия по философским наукам / А.С. Ненашев. – Саратов, 2008. – 20 с.

10. Захарова О.А. Информационно-коммуникативная компетентность государственных служащих в условиях современных социокультурных изменений: автореф. дис... канд. культурологи : Специальность: 24.00.01 — теория и история культуры (культурология) / О.А. Захарова. – М., 2007. – 24 с.
11. Додин И.С. Информационно-коммуникационные технологии в системе государственного управления регионом : Автореф. дис. канд. полит. наук : спец. 23.00.02. – политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии (по политическим наукам) / И.С. Додин. – Саратов, 2007. – 24 с.